

Handó Péter

Sakkveszély

Azt tartják, a sakk nem veszélyes sportág, legföljebb a pulzusszámra, a vérnyomásra hat. Alapjáraton igen. De azért nem árt, ha az ember valamilyen küzdősportban is edzi mellette magát. Például kötöttfogású birkózásban vagy dзsiudzsicuban, ha elég előrelátó.

Engem nem az előrelátásom tett „felkészültté”. Ha zsványknak nem is mondható gyerek voltam, a plezúr innen is, onnan is hiányzott folyton. Vagy azért, mert a Bugyiszló-patak kanyonjának apokafalát próbáltam megmászni és tavaszi-nyári-őszi szánkázás lett belőle, vagy bandán kívüli bandaháborúba keveredtem a túlexponált igazságérzetem miatt. Végül a jobb karom is eltörttem, bár ebben egy kerítés és egy gereblye játszott passzív szerepet, meg aktívat én, aki az egyikkel a kezemben a másikat próbáltam átugrani. A művelet sikerült, csak hat hét gipsszel jutalmazták. Mire visszakaptam a végtagom, átmeneti funkciózavar állt be benne. Apám erre, megelőzendő a további töréseket, elküldött birkózni. Inkább legyen karfiolfülű a fia, mint balfácán. Gyúrtek is a szőnyegen heti két alkalommal, meg havi egy-kétszer versenyen 58, majd 63 kg-os súlycsoportban, kötöttfogásúként. Aztán beköszöntem a középiskola kapuján, s mivel nem jeleskedtem, és mindemellett – a nálam másfélszer nagyobb debellák körében – gyakran váltam az erőmérés eszközévé, az osztályfőnököm – átmeneti időre – eltiltott a sporttól. Gondoltam, a foci csak játék, hát beálltam a városrész üzemének ificsapatába csatárnak. Bár futni nem igazán szerettem, erőnlétem megvolt, földre vinni meg szinte nem is lehetett a megyei bajnokságban. Volt is ezért bokaszínesítő rugdosás a velem szembeni játékban, még ha nehezen is akartam kékülni. Rövid balszélsői pályafutásomnak akkor vettem véget, amikor egy-egy törlesztésnél megróttak, hogy ok nélkül durvulok. Pedig az embernek néha jólesik, ha nemcsak kap, hanem ad is. Visszatértem a szőnyegre, de ott meg folyton érdeklődtek a jegyek iránt, így beállt a sportpauza, a koncerttermek küzdőterében izzadtam tovább. Jött az ifjúsági klubmozgalomban való aktivizálódás és a baráti sakkpartik. Katonai szolgálatra e téren már elég jól felkészülten vonultam be: egy hónap után minden sorstársamból kikopott a hajlandóság, legföljebb a mások játékát bámulhattam, ha meg tudtam állni, hogy nem kotyogok bele. De nem tudtam.

Az eskütételt követően őrszolgálatra beoszthatóvá váltam. A pihenőszakaszban az őrszobán időnként előkerült a sakk-készlet, meg az üti, hogy egy-egy kiskatonán lemérje sakk tudását és mülassa a számára is csupán csak araszoló időt. A fölvezetővel épp egy parti közepére érkeztem vissza az őrtoronyból. Szinte meg se szabadultam az AKT-tól, a löszertáskától és a szimatszatyortól, amikor odavonszoltak az asztalhoz: No, ezt verd meg, ha tudod! – jelezték a gesztusok. Épp csak elkongatták a delet, és bennem is, inkább ebédeltem volna, de lenyomtak a „cimborám” helyére. Fordult az átvett játszma, majd még három követte. A százados szemrebbenés nélkül állta a vereséget, s hogy egyre feltűnőbbben mosolyogták meg, abból se csinált ügyet. Viszont – ennek

tudhatóan – változott a beosztásom a következő szolgálati etapra: a laktanya közepén található anyagraktár körötti talpas őrzőjáratot kaptam. Megkerültem az épületet egyszer, kétszer – lement a nap. Tettem még egy kört a rossz világítás mellett. Éreztem az esti levegő fogát és a hűlő fegyver vasát a zubbonyon át. Gondoltam: kinek kell innen bármi? Minek őrizzem a néphadsereg limlomát? Alig 8-10 méterre friss szénaboglya illatozott. Beledőltem, elnyomott a buzgóság. Arra riadtam, valaki a saját fegyveremmel bökdös. Azonnal felismertem benne az ügyeletes tisztet meg a bosszúját. Visszavágtam, s vesztettem. Mondhatni, megszorongatta a brómos teával közömbösített férfiasságom, majd kegyelmet gyakorolt, mert még fogdára se küldött. Viszont ahhoz az őrséghez soha többé nem jött át sakkozni, amelyikbe szolgálatra beosztottak.

Leszerelésemet követően a tarjáni Fialatok Házába költöztem albérletbe. Velem egykorú sorstársam itt is bőven akadt. Hamar gyülekezőhellyé vált a szobám mindazok részére, akik a Parnasszus meghódításához ostromgyűrűt szerettek volna létrehozni. Aki teán, vajas pirítóson, lekváros kenyéren kívüli igényekkel lépett fel, az a hóna alá csapta a székét, a festőállványát, a vacsoráját, és azzal együtt kopogtatott be. Napra nap dolgozott az ecset, a toll, és a száj, meg az elme is. Két nagyon jó sakkozó akadt a körünkben: K. Károly és C. László. Az előbbivel hosszú, elmélyült partikat lehetett játszani, az utóbbival csak villámmérkőzéseket: ő volt akkoriban Nógrád snellbajnoka. Karcsival és Lacival is órákon keresztül könyököltünk a tábla két oldalán és nyomogattuk a sakkóra gombját, de míg az egyik esetben egy-két partira került sor, addig a másikinál húsz-harmincra. Eleinte nem voltam ellenfél, aztán egyre inkább. Végül Laci alkalmasnak ítélte arra, hogy a Geregyes Endre Ifjúsági Ház sakkcsapatába invitáljon. Két és fél, két és fél óra gondolkodási idő általában mindenkinek elegendőnek bizonyult arra, hogy győzzön, remizzen vagy kikapjon. Egyetlenegyszer szorultam rá az utolsó félórámra egy nagyon kemény csata során. A rengeteg snellezés alkalmassá tett a gyors válaszra. Míg az ellenfél kiötölte a következő lépését, többszörösen át tudtam gondolni, mire milyen választ kell adnom ahhoz, hogy az én győzelmem felé billenjen a mérleg serpenyője. És minél megfontoltabb volt az ellenfél, annál inkább.

Karancs-völgyi településről érkezett az adott forduló ellencsapata a Geregyesbe. Miután a versenybíró mindent rendben talált, elindult mind a tíz asztalnál a játék. A legkülönbözőbb vérmérséklettel rakosgattuk a bábukat, töltöttük a játszmalapot és csapkodtuk az óra tetején lévő nyomógombot. A sors úgy adta, nálam két-három évtizeddel idősebb férfi ült velem szemben. Mosolygott is az elején, mit akarok vele szemben én, a nyikhaj. Vastag üveges, műanyag fekete keretes szemüvegén keresztül csillogott a tekintete az első tíz lépésig. Neki fél óra kellett rá, nekem egyetlen perc. Amikor a játszmalap első oszlopa betelt, még nem tartottam öt percnél, neki viszont a zászlója már egyszer fölemelkedett és leesett. Ekkor már erősen izzadt, folyton a homlokát törölte a szürke öltönyéből előkerült textil zsebkendőjével, idegesen rángott a szája szeglete. Fölálltam, és elmentem pohárért és ásványvízért részére. Közben lépett, már az én órák ketyegett. Le se ülve körbetekintettem, fölmértem a helyzetet és válaszoltam, majd visszaballagtam a büféasztalhoz. Nem jutottam messze, hallom, az asztalhoz hívja a versenybíró. Mire magamat is kiszolgálva visszaértem, már nyugalmi állapotban volt a sakkóra mindkét oldala, és a

versenybíró éppen a tartalékok közül üzemelt be egyet, cserélte ki az addig használtat, nyugtatgatta az ellenfelem, hogy egyik mérőeszközzel sincs semmi baj, de azzal különösen nincs, amelyiket most rakott a sakktábla mellé; próbáljon egy kicsit gyorsabban játszani. Elegendő volt egy újabb félórának eltelnie, amikor ismételten bíróra volt szükség, mert „csakis az ő órája ment”. Ugyan a negyvenet meglépte két óra alatt, viszont az utolsó félóráját kezdte el felélni. Tíz percem ketyegett le addig (lassú snellt műveltem). Ráadásul a játszma kiegyenlített volt, és még nem látszott a vége. Sejthetően, ha a tempója nem változik, időhiány miatt kikap. Idegesen mocorgott, már maga ment a versenybíróhoz, hogy az órát valamiképp megbuheráltam. Az se kizárt, a szememmel. Tegyen valamit ellenem!

Javasoltam, hogy inntől nem nyomok gombot, és az én időm pereg, csak nyugodjon meg. Győzni jöttem, de nem az óra segítségével. A békesség kedvéért még a versenybíró is áldását adta a javaslatomra, hiszen nem kötelező nekem élni az óra nyomkodásával. Ez viszont módfelett sértette az ellenfelem önérzetét, s miután nem voltam hajlandó a lépésemet követően váltani, maga tette meg, ökölbe szorult kézzel csapva le az oldalamon lévő gombot. Aztán érkezett oda, hogy az órája zászlócskáját elkezdte a percmutató emelni. Ráadásul a dekoncentráltága miatt már hibát hibára halmozott, a mérkőzés eldőlni látszott felém. S hogy snelltempóra kényszerült, menthetetlenül. Reszkető kézzel emelte fel a még meglévő huszárját, pár másodpercre megmerevedett, mint aki emberfölötti erővel koncentrált, aztán lecsapott vele oda, ahol a legsűrűbben benépesült a mező, s ugyanezzel a mozdulattal megkapta a tábla felé eső oldalát. Borult az állás, és lendült az elnéptelenedett hatvannégy kocka.

Birkózoí fürgeségemnek és az ellenfelem menet közben visszatért józan eszének köszönhetően, a sakktábla épségben megmaradt, egyedül a huszár nyakát kellett renoválni. Az esetből okulva, az egyesület a legközelebbi alkalomra vászon sakktáblákat szerzett, műanyag figurákkal (bár arra meg élet lehetett törni, mint a sörösüvegére), én pedig elkezdtem jámi a baglyasaljai Hétközi Diákothton kultúrtermében tartott dzsiudzsicu-edzésre, hátha egyszer még valaki más is időzavarba kerül.

Wehner Tibor

Sakk-futamok

Egyen-súlyok

A pest-budai Kortárs Művészeti Múzeum állandó kiállításán megtekinthető és befogadható egy (Yoko Ono által jegyzett) érdekes műalkotás: egy szabályszerű sakk-készlet, amely minden bizonnyal az x-i sakkművészeti körökben is érdeklődést keltene. Ez a sakk-készlet tulajdonképpen rendben lévőnek ítélnélhető: a tábla maga nyolcszor nyolc négyzetre osztott, és rajta kezdésre felsorakoztatva ott áll a tizenhat-tizenhat sakkfigura: gyalogok, bástyák, huszárok, futók, királyok és királynők. Egyetlen furcsa momentum árnyalja és avatja műalkotássá ezt a készletet: az összes sakkfigura és az összes sakktáblamező fehér, vagyis világos. Azonos, egymástól megkülönböztethetetlen árnyalatú. A szemlélőben első gondolatként persze az merül fel, hogy minden bizonnyal világtalanok számára tervezett és kivitelezett készlettel állunk szemben, de alighogy átgondoltuk a variációs lehetőségeket (egy világtalan sakkozni egy látóval, illetve két világtalan sakkozni egymással), azonnal el is hessegethetjük azokat, merthogy a lényegi megoldást meg sem közelítő feltevéseknek bizonyulnak. Újabb kísérletet téve a megoldásra, felmerülhet az önsakk játszásának kényszere, de itt is logikai képtelenségekbe ütközünk: miért is játszanék eleve eldönthetetlen, és bizonyos fokig nehezen egységesíthető szabályrendszerrel vezérelt játszmákat önmagammal? Újabb megoldási esély lehet, hogy mivel múzeumban járunk, felmerül bennünk a gyanú, ez nem is egy sakk-készlet, hanem egy műalkotás, amely csupán a sakk-készlet álruhájában tetszeleg, és így máris egészen más kérdéssel kell foglalkoznunk, mintsem azzal, hogy hogyan lehet lejátszani ezen egy normális partit. De akkor meg rögtön rádöbbenünk, hogy az objektumnak pontosan ez a lényege: a megtévesztés, és akkor azonnal azt a következtetést kell levonnunk, hogy a múzeumok a megtévesztés, a becsapás színterei, ami ugyebár képtelenség, gondoljunk csak a Magyar Nemzeti Múzeum római kőtárára vagy a Magyar Nemzeti Galéria középkori szárnyas oltáira. Vagy – ha a múzeum mégiscsak valami komoly és éteri, a lényegi dolgokra rámutató színtér – esetleg ott kell keresnünk a rejtély nyitját, hogy a dolgok lényege egészen egyszerűen a felület színezésében rejlik? A mázban? Valamifajta megjelölésben? És a többi elem tulajdonképpen lényegtelen? Csak az a fontos, hogy nem fehér, hanem fekete és fehér? És akkor már minden megy a rendes kerékvágásban? Mert ha csak fehér, akkor bizony máris értelmetlen és megfejthetetlen? Vagy pontosan fordítva: a fehér sakk-készlet a dolgok lényegi megjelenése, és a fekete-fehér a rendhagyó, a talmi, a figyelmünkre sem érdemes? Sakkozunk ezentúl fehér sakk-készlettel, és megszűnnek a problémáink. Új esélyek nyílnak meg előttünk egy unalmas, avított világ helyett. Indítsuk be a fehérsakk-világjátékokat, melyek során bárki, minden induló és minden távol maradó világbajnok lehet. A fehér sakkal minden játszma egy-

szeri és megismételhetetlen, minden játékos egyszerre győztes és vesztes, egészen addig, amíg meg nem jelenik valaki, aki kiállítja valamely város múzeumában, majd elkezd kultuszát terjeszteni a teljesen fekete sakk-készletnek. Előbb-utóbb aztán egymásnak feszülnek a fehér sakk és a fekete sakk hívei, egyik megpróbálja legyűrni a másikat, mígnem egy zseniális elme kompromisszumot ajánl: egyesítsük erőinket, osszuk fel a fennhatóságainkat; és létrejön a szabályszerűnek és demokratikusnak tűnő fekete-fehér sakktábla. Az egyensúly mindaddig fennáll, mígnem valamely kitüntetett térben valaki nem jelentkezik ismét egy fehér (vagy esetleg rögtön egy fekete) sakk-készlettel. És ha mélyen belegondolunk, akkor megadón be kell látnunk, hogy ez bizony így van a gyűlölt, ugyancsak szimbolikus tartalmakkal átítatott pártszékházakkal is.

Patthelyzet

A sorozatosan időzavarba került Isten és a virtuóz Sátán sakkjátszmája döntetlennel zárult.

(A páros mérkőzés visszavágójának szervezői újabb kiszámíthatatlan kimenetelű, küzdelmes mérkőzésben reménykedve, töretlen bizakodással tekintenek a jövőbe.)

Moszkvai játszma

Mihail Tal ars poeticája:

„Olyan sűrű, sötét erdőbe vidd az ellenfeledet,
ahol kettő meg kettő öttel egyenlő, és ahonnan
egy keskeny ösvény csak egy embernek kínál kiutat.”

Néhány évtized múltán, amikor megrendezték – megrendezik majd – a Mihail Tal levélsakk-émlékversenyt, a világos e4 megnyitásra a sötét meghökkentőnek tűnő választ ad:

az r70-est lépi.

Az elképedt versenyző felvetésére – miféle lépés ez? – a sötét bábukat irányító játékos csak annyit közöl: válaszlépésével a rablógyilkos hetvenes évekre utalt, és hogy ellenfele akár fel is adhatja a mérkőzést.

Ez volt – ez lesz – a sakktörténet egyik legrövidebb, tisztázatlan körülmények között félbemaradt játszámája, s ezzel sem Marcel Duchamp, sem Vlagyimir Iljics (zürichi fejezet) nem vetekekedhet.

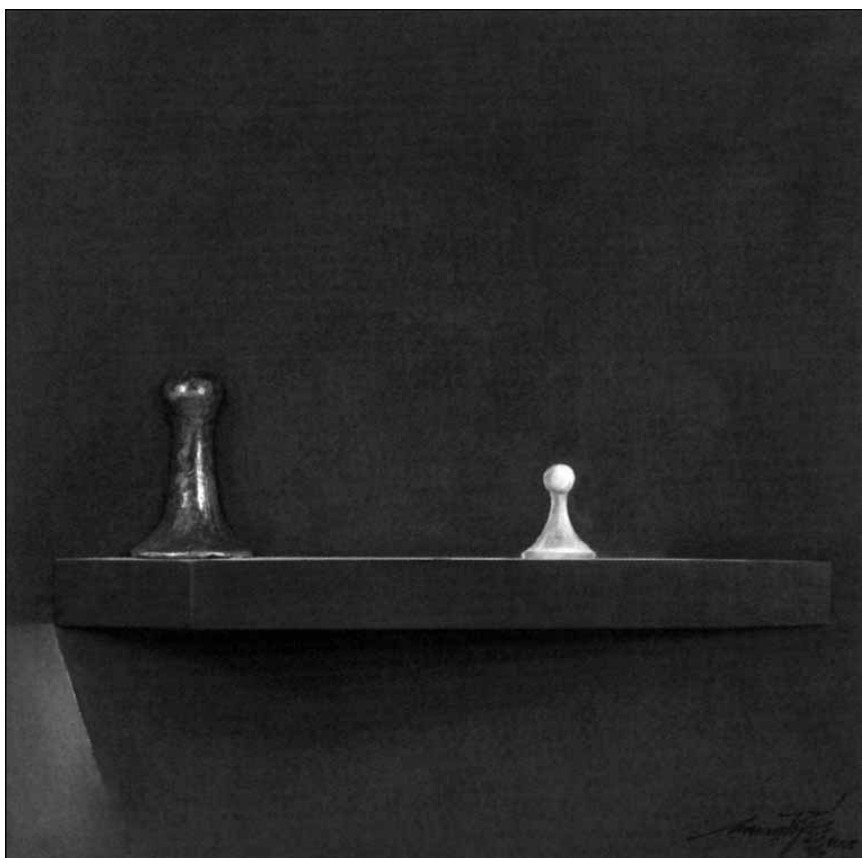
Viszont a történetnek volt (illetve a majdan bekövetkező történetnek lesz) – vagy már van is – némi utózöngéje, amelynek eredői a körülményekben, illetve a történések mélyén meghúzódó, meghatározó jelentőségű motívumokban és lényegi jelenségekben rejteznek.

Talnak, a páratlan taktikusnak a leleményes
ars poeticán túl fontos fegyvere volt ijesztő,
összenőtt szemöldöke, és az, hogy jobb kezén

csak három ujja volt. Bár mindig bal kézzel játszott, ellenfelei a taktikai csatában állandóan mérlegelni kényszerültek azt az esélyt is, hogy a következő lépésnél a korántsem kedélyjavító jobbjaival nyúl a bábuk felé. Így rendszerint vesztesként álltak fel az asztaltól.

Mindezek tudatában veti fel a hajdani pártlap utódlapjának sakkrovatvezető munkatársa az ominózus kérdést: lehet-e csodálkozni azon, hogy napjainkban (2011) a legrangosabb emlékverseny Moszkvában Mihail Tal nevét (illetve szemöldökének és kezének ijesztő emlékét) viseli?

(Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek.)

HARASZTŰ ISTVÁN
HÁTTÉRBÁB

Végh Alpár Sándor

Hányfélek a sakksfigurák

Elképzelem Kádár előszobáját, ahol bebocsátásra várnak összeszorított térdekkal a kor nagyagúúi: Lázár, Havasi, Kapolyi. Ültek, és magukban többször átfogalmazták mindazt, ami egyébként benne volt a dossziében. Abba kapaszkodtak izzadt tenyérrel, ám hirtelen lépteket hallottak.

Mindhárom odakapta a fejét, aztán egyforma nagyot sóhajtottak.

A kis keszeg ember közeledte azt jelentette, hogy tovább kell várniuk. Ha Szerényi Sándor sakk-ügyben érkezett, mindig megelőzte őket.

De miért lenne másként?

A sakk a Főnök örök szerelme.

Még a Dob utcában kezdődött. Kádár egy osztályba járt egy Lilienthal nevű fiúval, és délután vagy este a Kohn-kocsmában sakkoztak. Ott legalább nyugalom volt és béke. Mert amúgy merő zűr volt az élete mindkettőnek.

A Csermanek fiú anyja mosónő volt, Lilienthalé esztrádénekes. Az előbbi Fiumében jött a világra, Lilienthal Moszkvában: az anyja két fel-lépés közt szülte meg.

A két fiú sakkspartijainak egy szelet zsiros kenyér volt a tétje. Aki veszített, fizetett a másiknak egyet a kocsmárosnál.

Ilyen vacogtató mélységből indult a két karrier. Az egyiké a politikában, a másiké a sakkban. Lilienthalé korábban kezdődött: 1936-ban megnyerte a szovjet bajnokságot – a világ legerősebb bajnokságát.

Hogy került Moszkvába?

Menekült. Nem úgy, mint manapság az afrikaiak. Lilienthal a nők vagy

a megcsalt a férjek elől menekült. Örökös frászban élt, hogy egyszer valaki utoléri.

Moszkva biztos menedéknek látszott. Sztálin idejében nem lehetett csak úgy jönni-menni a határon át. Mindegy volt, hogy szovjet polgár vagy idegen, ne mozogjon túlságosan. Épp csak annyira, hogy megfigyelhető legyen.

Lilienthal különleges eset volt. Nem illett bele egyetlen öntőformába sem. Véletlenül Moszkvában született, egyébként zsidó volt, zsebében magyar útlevel, mindennek a tetejébe remekül sakkozott – sokáig Botvinniknál is jobban. Hogy biztos menedékre leljen, gyorsan elvett egy orosz lányt, és csak hosszú évtizedek múlva tért haza újra.

Szerényi, Kádár, Lilienthal – mivel rokonítható ez a három furcsa figura?

A munkás-sakkal, mert mindhárom annak indult.

Szerényi az asztalosságot tanulta ki, Kádár az irodagép-műszerészséget, Lilienthal az úri szabóságot. Kitanulták, de szakmájukban sose dolgoztak. Mindhármuk életének a kommunizmus szabott irányt. Nem mindig a legjobb irányt.

Szerényiénél többet senki nem tudott a magyar munkásmozgalomról. Ennek két oka volt. Az egyik, hogy 102 évet élt, s abban a százak közöttben annyi minden történt, mint azelőtt két évszázadban együttvéve sem.

A másik ok, hogy 25 évesen ő lett az illegális párt titkára. Első embere. A kunisták és a landleristák a múlt század húszas éveiben képtelenek voltak megegyezni, melyikük embere

vezesse a pártot. A gyilkos vita hevében valaki rámutatott egy pápaszemre, sovány fiatalemberre: „Az a fiú nem tartozik se ide, se oda. Legyen ő...” És ő lett. Szerényi Sándor.

Hogy lássák, kicsoda, kihívták Moszkvába. Ment. Elkérték a – hamis – útlevélét. Odaadta. Pár év után a gulagra került. Tizennégy évet húzott le. A legtöbb tábor lakói arról sem tudtak, hogy háború van a nagyvilágban. Kizökkent rendes menetéből az idő.

A világháború után Szekfű Gyula volt a követ Moszkvában. Szerényi kijátszotta az őriséget, beszökött az épületbe, s a tőle kapott útlevéllel tért haza 1947-ben.

Rákosiék itthon a szívükhöz kaptak. Azt hitték, Szerényi rég halott. Ha viszont nem az, akkor baj van, mert sokat tud. Nagyon sokat.

A csont-bőr Szerényi mindenáron beszélni akart Rákosival. Hogy ne lás-sák ágrólszakadtnak, és fel tudjon öl-

tözni, jóakarója ráadott egy bőrkabátot. Abban érkezett meg az Akadémia utcai pártház kapuja elé.

Mikor megpillantotta az ór, azonnal ráfogta a géppisztolyát. Hozzá az ijedelem...

Szerényi Sándorra ugyanis egy mozgalmi társa SS-bőrkabátot adott. De honnan tudta volna a boldogtalan, hogy mi az?

Így aztán hiába próbálkozott, az elkövetkező kilenc évben egyszer sem engedték Rákosi Mátyás elé.

Ötvenhatig ugyanabban a klubban, a Bástyában sakkozott Kádárral. Utána rehabilitálták, s pár év múlva a sakkszövetség elnöke lett. Az ő égisze alatt nyerte meg a magyar férfiválogatott az 1986-os sakkolimpiát a Szovjetunió előtt Buenos Airesben. Szenzációs győzelem volt.

Ugyan mit érzett az eredményhirdetés perceiben Szerényi? Örömet, vagy bosszút a tizennégy év gulagért?

ZSANKÓ LÁSZLÓ

A PARASZT

Bella István
Sakkmese, dalocskával

Banos Gergőnek

A hóember, és
 kéményseprősége
 sakkozni
 lement a térre.
 A hóember
 szíromfehérben,
 a kéményseprő
 koromsötétben.
 Hát ahogy a
 két majszter
 a térre leér,
 így szól a hóember:
 „Én leszek a fekete,
 Maga a fehér!”
 „Én, fehér?”
 – A kéményseprő
 majd belekékül.
 „Barátom! Maga megzöldült
 kívül s bévül!”
 „Zöld lennék?”
 – A hóember
 mint a főtt rák:
 „Barátom! Maga színvak!”
 „Sakkszínvak!”
 Leng fönn egy zöld ág.
 Hogy a zöld ág
 elhallgatott,

a két barát
 sakkozgatott,
 s aki csak
 odaballagott,
 beállt kibicelni a körbe:
 veréb, rigó,
 villanykörte,
 újságpapír,
 iskolatáska,
 hétpettyes
 katicabogárka,
 mind, mind
 ámuldozva nézte,
 hogy jó
 lépés lépésre.
 És bár
 mindegyik megtanulta,
 magában már
 kívülről fújta,
 fönnhangon el
 mégse dúdolta
 a dalt, mi fölhangzott:
 újra, s újra:
 „Lovamat megsarkantyúzom,
 a királyt megsakkantyúzom.
 Mitemet? Mitomat? Lovimat?
 Ím, a matt!

Gráfik Imre

A „játékok játéka”: a GOMBFOCI®

Játékból – sportjáték

Előzmények. A játék kialakulásának előzményei között meghatározó a labdarúgás magyarországi megjelenése és elterjedése. Közhelyszerű tény, hogy az európai futball őshazája Anglia. A kezdetek a tizenkilencedik század közepének elit angol kollégiumaiba vezetnek. Az első nemzetközi futballmeccset 1872-ben Anglia és Skócia játszotta Glasgow-ban, az eredmény 0 : 0 lett (Taylor, Rogan – Jamrich, Klara, *Puskas on Puskas. The Life and Times of a Footballing Legend*, London, Robson Books, 1997, 59. – idézi Hadas Miklós, *Stílus és karakter. Futballhabituológiai traktárus*, Replika, 36.). A futballnak a kontinensen való elterjesztésében is angol edzők kaptak szerepet.

A futball, magyar nevén labdarúgás magyarországi meghonosodásának fontosabb eseményei időrendben az alábbiakban foglalhatók össze: (2015. március 11-én letöltött forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_labdar%C3%BAG%C3%B3-v%C3%A1logatott).

– Magyarországra az első „football” gr. Esterházy Miksa hozta be 1875-ben mint a Monarchia attaséja.

– A magyar labdarúgás legrégebbi írásos emlékeit 1879-ből őrizzük. Molnár Lajos könyve (Molnár Lajos, *Athletikai gyakorlatok*, Eszterházy Miksa cikkeivel bővítve, Budapest, Athenaeum Nyomda, 1879) említi meg először a futballt, az „angol rúgósdí”-t. Ebből a könyvből származik az első hazai futballábrázolás.

– 1882-ben a pesti református főgimnáziumban már Szabadtéri Játszó Társaság alakult, mely iránt néhány esztendő múlva több nagyvárosunk is élénk érdeklődést mutatott.

– 1890-ben a Sport-Világ című újságban megjelentek a sportág szabályismertető kis füzetei, Bély Mihály és Szaffka Manó révén.

– A BBTE-ben 1893-tól rendszeresen hódoltak az új játéknak, két esztendő múltán már több híradás jelent meg a futballjátékról.

– Sport-Világ 1896. március 29. – Hír: „A football játék kezd már hazánkban is tért foglalni. Eddig a MAC alelnökének engedélye folytán H. Perry, a MAC trainere lapunk szerkesztőjének közreműködése mellett a Ludovika-akadémia

tanárait és növendékeit tanítják már egy hónapja erre a rendkívül érdekes és szórakoztató játékra, azonban most már a MAC tagjai is megkezdték nagy kedvvel a tanulást. A múlt vasárnap megtartott sikerült első próba valószínűleg arra fogja vezetni a MAC vezetőségét, hogy nemsokára pályát rendeztet be s talán zárkövül egy-két versenyt is rendez ezen játékból.”

– 1897. május 9-én nyilvánosan is bemutatkozott a BTC két csapata, egy év múlva megmérköztek a Műegyetem együttesével is.

– 1899. május 3-án megalakult a Ferencvárosi Torna Club.

– Újabb jelentős esemény, hogy 1901. január 19-én megalakult a Magyar Labdarúgók Szövetsége.

– 1901. február 17-én a BTC és a BSC csapatai – kizárólag fővárosi csapatok – játszották az első első osztályú bajnoki mérkőzést.

– 1902. október 12-én Bécsben rendezték Ausztria–Magyarország – mindkét ország – első hivatalos válogatott mérkőzését.

– 1907-ben a FIFA elismerte a szövetség önállóságát, és felvette Magyarországot tagjai sorába.

A fentiekből két tény állapítható meg. Az egyik, hogy a futball egyre népszerűbb sporttá vált Magyarországon. (A századfordulói 56 nemzetközi, 63 fővárosi és 20 vidéki mérkőzést rendeztek együtteseink.) A másik, hogy hazánkban is meghatározó volt a játék ismertté válásában az angol edzők jelenléte. Ez utóbbi a gombfoci alakulástörténetében is közrejátszott, közrejátszhatott. Ugyanis a labdarúgásban fontos volt az edzők szerepe. Az erőnlét és a készség fejlesztésén túl, az ő feladatuk volt a taktika kidolgozása. E célból már a korai években a megbeszéléseken föltehetően/igazolhatóan használhattak egy kisebb futballpályát idéző táblát, amelyen valamiféle korongok mozgatásával válaszolhatták föl a csapat szerkezetét és modellezték a taktikai elképzeléseket.

Valószínűsíthető, hogy ennek alapján, mint azt egy *korabeli angol reklám* mutatja, megkísérelték a sport, azaz a futball táblán, asztalon való, játékszerű (*Table Football Game*) elterjesztését. A kutatás jelenlegi állapotában nem tudjuk pontosan a vállalkozást évhez kötni, de az tény, hogy a reklámban szereplő Alexander (Sandy) Gilchrist Tait (1873–1949) skót származású védő (beck) játékos, akinek legsikeresebb évei a századfordulóra estek, 1901-ben a Tottenham Hotspur játékosaként FA Cup-győztes volt.

Az üzleti cél föltehetően nem valósult meg, és a játék Angliában feledésbe merült. Sajnos a történetet nem ismerjük pontosan. Az angol edzők azonban nemcsak a játékot honosították meg a kontinensen, hanem az edzői táblácskát is. E kisméretű táblákon valamiféle korongok mozgatásával válaszolhatták föl a csapat szerkezetét és modellezték a taktikai elképzeléseket.

A gombfoci története Magyarországon. Magyarországon a játékosokat föltehetően, illetve ismereteink szerint, már korán *csontgombokkal* jelenítették meg. S innen, illetve ebből eredhet az ötlet: a futballnak egy táblán *gombokkal* való játszása.

A valódi csontgombokkal játszott játék széles körben elterjedt magyar neve: a *gombfoci*, egyértelműen erre utal. A fővárosi, nagyvárosi, kisvárosi, falusi gyermekek körében történt gyors elterjedéséről sokrétű irodalmi forrásunk van. Ezek egy része visszaemlékezésekre alapozott korai – kvázi kortárs – híradásnak tekinthető, mások pedig idővel a mához közeledve dokumentálják a játék feltartóztathatatlan népszerűségét. A relatív, de megbízhatóan hiteles datálás lehetőségével élve idézünk néhány példát.

– Az 1900-as évek elejére hivatkozva: „A gyermeki világ tevékenységei közt a gombozás szinte hagyományos jellegű. Körülbelül harminc év óta játszanak a pesti gyerekek gombokkal, egy a footballra emlékeztető, szabályaiban rendkívül bonyolult játékot... A gombozás megőrizte hagyományos és szabad jellegét. Bár a játékkereskedők legalább másfél évtizede próbálkoznak gyárilag készített és nyomtatott szabálykönyvvel ellátott gombjátékok forgalomba hozatalával, minden ilyen irányú kísérlet eredménytelen maradt és az egymást követő gyermeknemzedékek hajthatatlanul kitartanak a kabátokról levágott, konyhák kőpadlóján reszelt, szurokkal ragasztott és drótozott gombok mellett... A gombozás olyan vívmánya a gyermektársadalomnak, amit természetes állapotban fenntart és megvéd a felnőttek minden üldözésével szemben, még akkor is, ha gombjait a szemébe dobják, vagy ha a gombpálya céljaira ideális ebédlőasztalról a majdnem alkalmatlan konyhaasztalra számúzik.

S ebben az egész tevékenységben több van, mint egy játékhagyomány kialakulása, több, mint *passe-temps*, a fejlődésnek egy nagy és jelentős lépése húzódik meg mögötte... Ugyanekkor a gombozás jelenti a legfőbb társadalmi kapcsolatot is. Feltétlen jogforrás és az erkölcsök próbaköve. Csaló az, aki arébb tolja a gombot lökés előtt, becsületes az, aki tiltakozás nélkül vallja be, hogy szabadrúgást vétett.” (Merei Ferenc, *A gombozó gyermek*, Budapest, A Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadó Közleménye, 1937, 3–4.).

– Az 1910-es évek első felére vonatkozóan: „Közeledett a tél, a Tiszán beretvaéles szél hajtotta maga előtt a port és a barna lombot. Jég még nem volt, mozogni csak kellene. Oszi volt a megmentőnk. Valahol látta és azonnal beindította a gombfocit. A Hársfa utca sarkán laktak, a Rákóczi úton. Középső szobájuk nagy asztala lett az Üllői úti Fradi-pálya, azon játszottak a csapatok. Oszi, mint az ötlet szellemi tulajdonosa, kinevezte csapatát MTK-nak, Baranyi Pisti elkunyorálta az FTC-t, engem rábeszél a BAK-ra, Kacsza maradt a nyáron megszokott 33 FC, a kis Fodor az NSC, a bátyja a BTC. Néha megengedték Oszi szüleinek is a szobán való keresztüljárást. A gombfoci nem egyszerű dolog. Mindenekelőtt kell tizenegy nagy gomb, és közülük egyik, a kapus, különösen terjedelmes kell legyen, különben nem tölt ki nagy helyet a pappendekliből készült kapuban. A tíz többi gomb kiválasztása sem egyszerű dolog, mert ha a gomb széle nincs közel, tizedmilliméter közelségben a pályához, akkor a gomb ugrik. Tehát délutánjaink javarészt azzal töltöttük, hogy a régi kabátokról lecsent, ismerősöktől, rokonoktól összekunyerált csontgombokat

a lépcsőházban a kövön simára csiszoljuk.” (Bondy Endre, *Foci*, Budapest, Sport, 1970, 21.).

– Az 1930-as évekből: „Gombfutball. Asztaljáték, amely teljesen a rendes futball szabályai szerint megy: a játékosok gombok (11-11 db), a labda pedig egy kisebb gomb. A két párt felváltva ‘lép’, amennyiben a csapat tulajdonosa egy gombbal vagy pattintófával úgy ad lendületet a gombnak, hogy az a labdát az ellenfél kapuja felé lökje. A játékosok állapodjanak meg a legfontosabb szabályokban, hogy a mérkőzés szép és zavartalan lehessen.” (Velósy Béla, szerk., *Játékos könyv II. Otthoni és téli szabadtéri játékok*, Budapest, A Magyar Cserkészszövetség kiadása, 1939, 27–28.).

– Az 1950-es évekre utalóan: „Vendéglátónk nemrég kapta meg – születésnapjára talán – a műasztaloslánál készíttetett, szabályos felező és tizenhatos vonallal kijelölt, tükörsimára fényezett gombfutball-pályát. Eddig különböző méretű, föl pattogzott asztallapokon játszottunk – most végre megszületett a valódi futballpálya arányait másoló, kifogástalan talajú, hálós kapukkal fölszerelt stadion. Az ünnepélyes fölavatásra meghívták Gallus Ivánt. Második gimnáziumba járt, s félelmetes híre megelőzte. Csodálatos gombjai vannak, körülreszelt csatárai áttemelik a labdát a három gombból összevarrott kapusokon, óriási háttvédei pedig elsöprik az ellenfél támadásait. És a játéktudása! Mindez hallomásból ért el hozzám, sosem láttam sem őt, sem a csapatát. A gombfutball életem középpontja volt, akárcsak egész társaságunknak. Valószínűtlen áldozatokra lettünk volna készek, hogy megszerezzünk egy-egy riválisunk csapatában föltűnt új csillagot, a divatüzleteket jártuk, s zsebpénzünkéből játékosokat szerződtettünk, a hátsó udvar kövén művésziesen csiszolgattuk őket, hogy peremük egyenletessé váljék, s oldaluk enyhe lejtéssel nyúljon a labdával szolgáló apró gomb alá, a magasba emelje, átrepítse ellenfelünk védői fölött. A gomboknak nemcsak nevük volt – a valódi csapatok megfelelő játékosáról kapták –, de egyéniségük, sőt kétségkívül lelkük is. A győzelem vagy vereség egész napunkat bearanyozta vagy gyászba borította. Egy-egy sorsdöntő mérkőzésre falsápadtan álltunk ki, gyomrunkban reszkető szorongással, nekifohászkodva, mielőtt a játékvezető halk füttyére megtettük a kezdő rúgást, s beharapott ajakkal lestünk olykor a ketyegő órára, mely nem a közép-európai időt mérte, de a küzdelemből eltelt perceket.” (Vidor Miklós, *Galambposta*, Bu-

dapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1961, 10–11., valamint tovább az első rész 2. fejezetében: 11–17.).

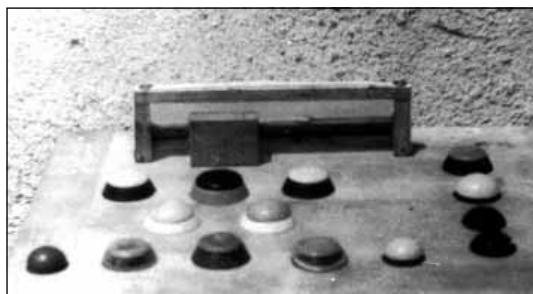
A második világháború utáni évek legélénkebb gombfociélete Pécssett zajlott. A legendás szabómester, Balogh László valósította meg az első klubszerű gombfociéleletet. Nevéhez köthető az első szabálykönyv összeállítása, személyével összeforr a hazai szervezett gombfocizás kialakulása. Pécsi klubját 1944-ben szervezte meg.

Balatonalmádiban, az 1950-es években, az általános iskola tanulói között népszerű volt a *gombfoci*. Két szűkebb baráti kör tagjai szervezték és irányították a versenyszerű játékot; különböző „nemzeti és nemzetközi bajnokságokat” írtak ki, melyeket kéziratos feljegyzésekben dokumentáltak. A korábbi „*Gombfoci duó*” után az 1960-as évektől

már a „*Gombfoci trió*” játszott meghatározó szerepet, melynek tagjai megmaradtak a klasszikus hagyományoknál: az eredeti egyérintős játékszabály alkalmazásánál, játékosaik főként csontgombokból készültek, de kiegészítésként már plexit is felhasználtak. A nyári tanítási szünetben együtt játszottak a Balatonalmádiban nyaraló veszprémi, székesfehérvári, győri és budapesti diákokkal. Az egykor állandó almádi lakos trió tagjai középiskolai tanulmányai-

kat Székesfehérvárott végezték, s csak az egyetemi évek választották el őket egymástól. Felnőtt korukban kevesebbet *gombfociztak*, a játék iránti nosztalgiájuk azonban napjainkig megmaradt, 2005 óta újra összejárnak, s más-más típusú játékosokból álló csapataikkal, kétféle szabályrendszer szerint is, különbö-

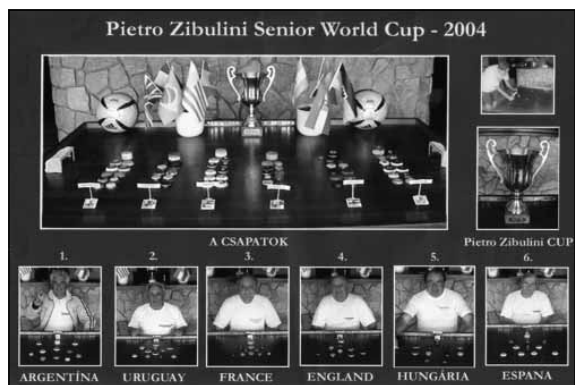
ző tornákat rendezve játszanak. (Lásd: *Játék és szenvedély. Balatonalmádi – szubjektív – gombfoci-története*, in: Új Almádi Újság, 2007. XIX. (7.), 11. – 2015. március 11-én.)

A legendás magyar labdarúgó-válogatott, az ún. „*Aranycsapat*” népszerűsítette a gombfocit is. Megjelentek a műanyagból készült gombfocicsapatok az „*Aranycsapat*” játékosainak képével. A különböző műanyagok felhasználása (plexi, bakelit, danamit stb.) fokozatosan kiszorította a hagyományos csontgombokat, mely utóbbiak mára már csak féltve őrzött ereklyék, bizonyítva a játék eredetét. Az esztergályozott, szabályozott méretű, egyforma játékosok elvesztették a különböző csontgombok adta egyéniségüket. Az egyes játékosok megkülönböztetésére színek, képek, feliratok, számozások felhasználása, illetve alkalmazása ad lehetőséget.

Az 1950-es években Budapesten a Mester utcai Fáy András Gimnázium tanulóiból baráti társaság szervező-dött, melynek tagjai a szabad idő kitöltésének módját a gombfociban találták meg. 1959-ben megalapították a „Nemzetközi Gombfutball Szövetséget” (Negosz). A tagok szimbolikusan egy-egy ország nevét vették fel. A csontgombokból és különböző műanyagokból

többnyire maguk készítette játékosokkal évtizedeken át saját körükben rendeztek versenyeket, tornákat, bajnokságokat. A korabeli viszonyok között lehetséges sokszorosítási eljárással kéziratos kiadványokban, jegyzőkönyvekben és fényképeken örökítették meg kedvelt játékuikat. A felnőttkorban is megtartott baráti kapcsolat ellenére, a játék a közelmúltig háttérbe szorult a társaság tagjainak életében. 2000-tól azonban ismét rendszeresen összejön-

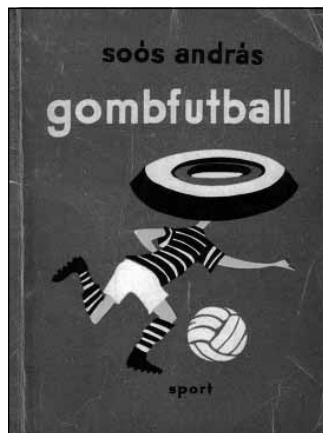

nek, és Balatonalmádiban a hagyományos szabályok szerint, évenként megrendezik a „Senior Világkupa” bajnokságot. (Lásd: Gráfik Imre, Zidane és társai a Balatonnál!, Balatoni futár, 2004, XI. évf. 8. szám, 31.).

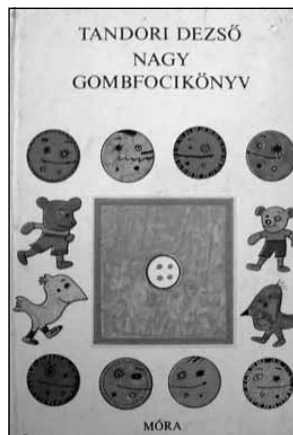
Ezekre az évekre tehető a magyarországi gombfociéletben döntő változást hozó esemény. Egy ideiglenes intézőbizottság az 1960-as évektől

már versenyszerűen szervezte a játék-lehetőségeket, játék-eseményeket, így a játékosok valóságos sporttevékenységként élték meg a különböző bajnokságokban való részvételt. Az üzletek kínálatában megjelentek a műanyagokból készült „gombutánzat” játékosok, csapatok. Az igényesebbek és a versenyszerűen játszóknak azonban továbbra is maguk készítették csapataikat, igaz, játékosaik anyaga már az ő esetükben is különböző műanyagok voltak. 1964-ben megjelent az első nyomtatott szabálykönyv is (Soós András, *Gombfutball*, Budapest, Sport, 1964).

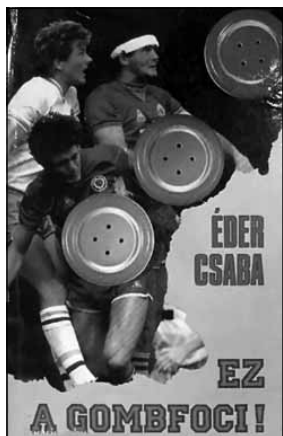
Tandori Dezső neves író jóvoltából 1980-tól szép/irodalmi dokumentumokkal rendelkezünk, melyek azt igazolják, hogy az informatikai forradalom előtti időszakban a gombfoci tartotta előkelő helyét a gyermekek játécai körében. Könyve, melyben részletesen fölidézi a Budán, a Vízivárosban zajló bajnokságokat, a mérkőzések hangulatát, több kiadásban is megjelent.

Az 1980-as években neves rendező (Révész György) és ismert színészek közreműködésével egy különleges film-dokumentum örökítette meg a gombfocit: *A hátvéd halála és feltámadása* című nagyjátékfilm. A második világháború alatt zajló történet hősei kiskamaszok, akiknek szinte egész életét kitölti nagy szenvedélyük: a *gombfoci*. Akár az alvójárók élnek a zűrzavaros világban, minden gondolatukat lefoglalja a játék, melynek középpontjában a csodálatos hátvéd áll, „akinek” sorsa oly sok bonyodalmat okoz. A háború azonban a szereplők életébe is betör, és ettől a pillanattól már vége a felhőtlen, boldog gyermekornak. (Lásd: https://www.youtube.com/watch?v=J_VHNpphmlo)

A hivatalos elismertség azonban váratott magára. 1989-ben az országszerte működő klubok egy szervezetbe tömörülve megalakították a *Magyar Asztali Labdarúgó Sportszövetséget*, amelyet a bíróság bejegyzett, és a sporthivatal is támogatóan vette tudomásul. Ezzel a *gombfoci* mint *asztali labdarúgás* hivatalosan is sporttevékenységnek minősült. A sportjátékká válás folyamata, ha nem is minden más játékot háttérbe szorítóan és a fiatalok széles tömegeit érintően, de megállíthatatlan. Ennek egyik bizonyítéka, hogy 1990-ben újabb gombfoci szabálykönyv kerülhetett kiadásra, illetve megfogalmazásra (Éder Csaba, *Ez a gombfoci*, Budapest, Policoop Kiszövetség, 1990).

A kivándorolt magyarok új hazájukban is meghonosították, elterjesztették a *gombfocit*. Más népek is megbarátkoztak ezzel a szellemi-ügyességi sporttal, s ma már a világ sok országában játsszák. A *gombfoci* a magyarokon kívül a legszervezettebb és legszínvonalasabb a spanyoloknál (katalánok) és a braziloknál. Brazíliában, az európai – magyar mintát követő, s kisebb-nagyobb eltéréseket mutató – szabályoktól eltérően, gömbölyű (tömörített filcből készült) labdával, laposabbra esztergályozott játékosokkal és az úgynevezett *tizenkét érintős* szabály szerint játszanak.

Magyarországon tehát új sportjáték született: a *gombfoci* lett az első sportág, amelyet a magyarok adtak a világnak! (Lásd: Horváth Imre, *Sportág születik. A gombfocitól a szektorlabdáig*, Szakdolgozat, kézirat, 2004) Megkülönböztetve a sportágat más futballutánzó játékoktól, a legjellemzőbb szabályelem neve után ma *szektorlabdának* nevezik a versenyszerű *gombfocit*.

A korosztályoktól független (sport)játék hódításának bemutatására többször is sor került; országos jelentőségű esemény volt e tárgyban a budapesti Néprajzi Múzeum reprezentatív kiállítása 2006-ban: *Csonttól a műanyagig / Gombfociból szektorlabda*, melyet a neves sportriporter, Vitray Tamás nyitott meg. (Lásd Gráfik Imre, *Csonttól a műanyagig: gombfociból szektorlabda*,

in: Fejős Zoltán – Frazon Zsófia, szerk., *Műanyag – Plastic*, Budapest, Néprajzi Múzeum, 2007, 346–347.)

A játék varázsa újraéledni látszik. Ezt igazolandó fölidézzük a Balatonalmádiban *Gombfoci Varázs* címen megvalósult rendezvényt. „A Pannónia Kulturális Központ (8220 Balatonalmádi, Városháza tér 4.) és a Magyar

Szektorlabda Szövetség az Almádi Nyári Fesztivál Tanérvázáró Hétvége keretében 2007. június 15–17-én nyílt gombfoci- és meghívásos szektorlabda-bajnokságot rendezett. A *gombfoci története* című kamara-kiállítás megnyitójával vette kezdetét a háromnapos rendezvény, melyen Felber Gyula képviselő és Dr. Gráfik Imre néprajzkutató köszöntő szavait követően Dr. Sárkány Mihály szociálanropológus, tudományos osztályvezető mondott megnyitó beszédet.” (http://www.kamjt.hu/kiadvany/forgo/forgo_2007_2_08.pdf – letöltve: 2015. március 11-én)

A gombfoci lehetséges jövője. A *Magyar Szektorlabda Szövetség Pécsett* (2010. szeptember 24–26.), Európa kulturális fővárosában rendezte meg a Balogh László Kupa – VI. Szektorlabda Európa-bajnokságot. 2013-ban komoly törekvések irányultak arra, hogy a gombfoci kerüljön hivatalosan a hungarikumok körébe. Ennek érdekében elkészült egy szakértők által összeállított javaslattevő tanulmány (lásd: Szikora Katalin – Takács Ferenc – Gráfik Imre, *Tanulmány a gombfoci játék és a szektorlabda sportág eredetéről, kialakulásáról*, Budapest, kézirat, 2013).

Szigetszentmiklóson pedig állandó gombfocitörténeti gyűjtemény került megnyitásra.

2014-ben ismét Magyarország rendezte a Szektorlabda Európa-bajnokságot, mely a korábbi évekhez hasonlóan magyar sikereket hozott. A sportjáték hazai és nemzetközi szerveztségének kialakításában Horváth Imre vállalt fontos szerepet felszereléseket árusító üzletet és tanácsadó szolgálatot is működtetve (lásd: <http://gombfoci.hu>).

A Magyarországon nagy hagyományokkal rendelkező gombfoci, illetve annak versenyszerű sportjáték-válto-

zata, a szektorlabda, mind nagyobb népszerűségnek örvend. Sorra alakulnak a helyi egyesületek, baráti társaságok, Hungarikum Klubok, melyek ápolják a játék hagyományát, és igyekeznek – a modern kor informatikai játéakai ellenében – reális alternatívaként elterjeszteni a kreativitást és kezűgyességet igénylő, valamint igazi versenyhangulatot árasztó, továbbá remek társas szórakozást biztosító játékot.

Jó példa minderre a 2013. szeptember 21-én Balatonalmádiban megalakult Hungarikum Klub, melynek célja a hagyományok őrzése és megújítása, a helyi értékek népszerűsítése. A kezdeményezők Balatonalmádi legendás *gombfoci*-játékosai: a seniorok és a „Gombfoci trió” tagjai voltak. Előterjesztésük nyomán a hagyományos

gombfocijáték bekerült Balatonalmádi város Értéktárába mint helyi érték. Terveik és szándékaik szerint minden évben, a széles nyilvánosság előtt megrendezik Almádi hagyományos és nyílt gombfocibajnokságát (lásd: <http://wiki.strandkonyvtar.hu/index.php?title=Gombfoci>).

2013-ban a Kiss Áron Magyar Játéktársaság figyelme is a gombfoci felé fordult. E sorok

írója rövid előzetes írást tett közzé a társaság lapjában (Gráfik Imre, *A gombfociról*, Forgó, 2013/4., 10.), majd előadást tartott a jubileumi konferencián, ahol bemutatót is játszottak.

Az érdeklődés nem maradt a határon belül. 2014-ben a potsdami 24. Nemzetközi Játék Vásár és Konferencia is meghívta a magyar delegációt, hogy ismertessék a német nyelvterületen ismeretlen játékot. A sikeres bemutatkozás következményeként újabb meghívást kapott a magyar gombfoci mint kvázi hungaricum, a 2015-ös jubileumi 25. Nemzetközi Játék Vásárra és Konferenciára (Németország/Potsdam).

Bárhogy is alakuljon a *gombfoci* és a belőle kifejlődő *szektorlabda* sportjáték hazai és nemzetközi jövője, fogadjuk meg és terjesszük a gombfocizók társadalmának üzenetét:

„Üzenet a világnak: Gombfocizz, ne háborúzz!”

